

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. дн Георги Петков Иванов

за дисертационния труд на Ангелина Ничева Калинова на тема:
“ФОРМИРАНЕ НА ПРЕНОСИМИ УМЕНИЯ У УЧЕНИЦИТЕ – 1.– 4.
КЛАС ЧРЕЗ УЧЕБНОТО СЪДЪРЖАНИЕ ПО ТЕХНОЛОГИИ И
ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО“ за присъждане на образователна и научна степен
“Доктор” по научна специалност „Теория на възпитанието и дидактика“
област на висше образование 1. Педагогически науки професионално
направление 1.2. Педагогика;
научен ръководител: доц. дн Румяна Неминска и доц. д-р Мария Тенева

I. Данни за автора на дисертационния труд

Ангелина Ничева Калинова е родена на 09.02.1980 г. в гр. Димитровград. В Тракийски университет, гр. Стара Загора завършва бакалавърска, а непосредствено след това и магистърска степен „Предучилищна и начална училищна педагогика“. От 2017 година е докторант към катедра „Педагогически и социални“ в Педагогическия факултет на Тракийския университет – Стара Загора

За настоящата процедура Ангелина Ничева Калинова е представила необходимите документи, съгласно ЗРАСРБ и Правилника за развитие на академичния състав на Тракийски университет.

Защитата се провежда при спазване на всички изисквания на ЗРАСРБ и Правилника за неговото приложение.

II. Оценка на научните и практически приноси на представения дисертационен труд

Актуалност на изследвания проблем

В дисертационния труд “Формиране на преносими умения у учениците – 1. – 4. клас чрез учебното съдържание по технологии и предприемачество“ Ангелина Калинова си поставя цел да разработи и приложи модел на учебно съдържание, чрез което да оптимизира процеса на формиране на преносими умения у учениците от начална училищна възраст.

За изследване е избран актуален за педагогическата теория и практика проблем. Актуалността и спорадичният характер на подобни проучвания по проблема обуславят осъществяването на планомерно *теоретично експериментално изследване*. Чрез него не само се доказва значимостта на преносимите умения като същностна страна на ключовите компетентности от Европейската референтна рамка, но се разглежда и възможността за технологизация и оптимизиране процеса на тяхното формиране в обучението по технологии и предприемачество в началното училище. Чрез критичен анализ се обосновава значението на постигането на ключови компетентности

с присъщите за тях преносими умения от най-ранна възраст – обучението в 1. – 4. клас. В наративен и аналитичен план се доказва необходимостта от притежаването на тези компетентности и преносими умения от гражданите на Европейския съюз. Значимостта на преносимите умения се представя в два аспекта - първи аспект - значимост за успешната реализация на завършващите училище млади хора на пазара на труда и втори аспект – значимост за подобряване качеството на живот и за стимулиране на общественото развитие.

У нас постигането на ключовите компетентности бе регламентирано от Закона за предучилищно и училищно образование. Ключовите компетентности са част от образователните стандарти и съществен елемент на учебните програми по всички учебни предмети. Промяната в Закона за предучилищно и училищно образование наложи промени както в съдържанието на обучението – какво и колко да изучават учениците, така също и в учебното съдържание – как по-целесъобразно да се структурира и конструира знанието, с какви дейности да се постигне необходимият минимум знания, как да се организира обучението така, че у учениците да се изградят преносими умения.

Методологична основа на дисертационния труд

Методологичната основа на изследователската работа е правилно определена.

В познавателното поле на педагогиката авторът се стреми да даде научно-обоснован отговор на въпроса възможно ли е чрез структуриране и диференциране на дейностите в учебното съдържание да се създадат предпоставки за активна позиция на всеки ученик в обучението, независимо от неговите интелектуални, емоционално-афективни и психо-моторни възможности; да се постигне единство между репродуктивните, продуктивните и творческите дейности; да се осигури преход от хетерономия към автономия при управление познавателното и практическо поведение на ученика; да се постигне рефлексия, себепознание и развитие на личността му.

Характеристика на дисертационния труд

Дисертационният труд е в обем от 269 страници, логически структурирана в: увод, 4 глави, обобщение и изводи, приноси на дисертационния труд, литература и приложения. По проблемите, свързани с разглежданата тема, докторант Калинова анализира литературни 127 източника.

В дисертационния труд Ангелина Калинова представя експериментално доказана възможност за решаването на проблема за формиране на преносими умения. Като използва холистичен подход, тя търси и обосновава приноса на всички, имащи отношение към качеството на училищното образование – не само началните учители, а и на научните работници. Посочените в дисертацията научни факти са база за изграждане концептуалната рамка на изследването. Обектът, предметът, целта и задачите са правилно определени.

Направеното научно допускане предполага двупреходна условност за оптимизиране процеса на формиране на преносими умения: от една страна разработване на модел на учебно съдържание по технологии и предприемачество, който обуславя активна познавателна позиция на учениците – и от друга – прилагане на този модел в обучението по технологии и предприемачество и отчитане на неговата ефективност по отношение на изведените от автора преносими умения. Оптимизирането на процеса за формиране на тези умения се разглежда като резултат от осигуряването на две условия - съответствие на обучението на изискванията на учебната програма и използване на учебно съдържание, което предполага активна познавателна позиция на всеки ученик от 1. - 4. клас.

Докато първото условие има регламентиран характер – учебните програми са основен учебен документ, то второто условие – активната познавателна позиция на всеки ученик – е с особена важност в обучението по технологии и предприемачество. Тази познавателна позиция е едно от съпътстващите условия за формирането и на традиционните за технологичното обучение конкретно-трудова и общо-технически умения. Калинова доказва, че поради особената същност на преносимите умения, без наличието на активната познавателна позиция на учениците с различни интелектуални, емоционално-афективни и психомоторни способности, формирането на тези умения е невъзможно. Причините за това се коренят в различията в процеса за формиране на специфичните за този учебен предмет умения и на преносимите умения. Докато за формирането на специфичните за технологичното обучение умения е достатъчно да е налице учебно съдържание, насочено към изпълнителските функции на ученика, при формирането на преносими умения е необходимо ученикът да бъде субект в познавателната и учебно-трудова дейност. Това предполага подбор и структуриране на такова учебно съдържание, което обуславя възможността ученикът да е в активна познавателна позиция. С основание Калинова доказва необходимостта от нова ориентация на дейностите в обучението по този учебен предмет – те трябва да са не само репродуктивни, но и с комплексен характер – репродуктивни и продуктивни, като основен ориентир е стремежът към самостоятелност и творчество, към самоорганизация при индивидуална и груповата форма на работа.

Считам, че ценността на дисертационния труд може да се търси в различни посоки, но за мен той е ценен за научното познание най-вече в два аспекта – общопедагогически и частно-научен, методически. В потвърждение на това е използваният от Ангелина Калинова подход за критичен анализ на достигнатото научно познание за компетентностния подход. Критичен анализ се използва и за научно обосноваване на семантичното поле на понятията компетентност, компетенция, трансверсални компетентности, преносими компетентности и преносими умения.

Считам за особена заслуга на автора на дисертацията поставянето на акцент върху изясняване мястото на преносимите умения като елемент в ключовите компетентности и като цел в нормативните документи по технологии и предприемачество (учебни програми за първи – четвърти клас)

Като заставам зад разбирането, че всеки автор има свой стил на провеждане на научно изследване, уверено мога да заявя, че представената в дисертационния труд методология и организация на изследователската работа, изследователските методи, системата от критерии и показатели за оценяване на резултатите от приложението на модела на учебно съдържание за формиране на преносими умения, етапите на изследователската работа, както и методиката за обработка на емпиричните данни напълно съответстват на основната изследователска цел.

В теоретичен и практико-приложен план най-значима част от съдържанието на дисертацията е частта, свързана с разработването на модел на учебно съдържание и характеристиките за него дейности. Отделено е специално внимание на базисите за изграждане на този модел като е търсено единството между традиции и новаторство в технологичното обучение. С особена важност за постигане на това единство е направеният контент-анализ на учебните програми по технологии и предприемачество по отношение на ключовите компетентности и на преносимите умения. Към базисите за изграждане на модела, авторът включва развитието на учебния предмет „Технологии и предприемачество“, а така също и съвременните подходи за постигане целите на учебната програма по технологии и предприемачество за първи – четвърти клас.

Считам, че в едно научно изследване е невъзможно да бъдат обхванати всички страни на проучвания проблем. Надявам се, че разглежданата проблематика би била интересна за бъдещите научни изследвания на автора. Целесъобразна е инициативата на Ангелина Калинова да включи като експерти начални учители. Основания за това са изискванията за търсене на експертното мнение на хората, които творят процесуалната страна на обучението. А обучението по технологии и предприемачество е ново не само по наименование, но и по философия и по организация, и по методически решения, които предполагат ученикът да се изявява като субект. От експертната оценка на тези лица не само се получава емпирична информация, но се насочва и вниманието им към възможностите за оптимизирането на процеса на формиране на преносими умения.

III. Научни приноси, критични бележки и препоръки

Всяко научно изследване предполага възможности за разглеждане на проблема и в други аспекти.

От съдържанието на дисертационния труд определям следните **научни приноси**:

Първи принос. Като се използват научните достижения за взаимовръзката между компетенция и компетентност, на базата на включените в Европейската референтна рамка ключови компетентности са определени преносимите компетентности и преносимите умения като същностен компонент на всяка една от тези преносими компетентности.

Втори принос. Чрез клъстерен анализ теоретично е обосновано „сечението“ в характеристиките на преносимите умения, като са изведени и каузалните връзки и зависимости в процеса на формирането им.

Към *практико-приложните приноси* се отнасят:

Първи принос. Технологизирано е единството между компетентност-функция и компетентност-интенция в контекста на формираните в технологичното обучение конкретно-трудова, общо-технически и общо-трудова умения.

Втори принос. Разработена е система от учебно-трудова задачи (елемент от учебното съдържание), приложението на която обуславя постигане на индивидуален успех от ученици с различни познавателни, емоционално-афективни и психомоторни възможности.

Трети принос. На основата на контент-анализ на учебните програми по технологии и предприемачество за всички класове на началното училище са изведени учебно-трудова дейности, които обуславят формиране на преносими умения.

Четвърти принос. Разработен е модел на учебно съдържание, на базата на който става възможно да се отчетат дефицитите в учебните програми по технологии и предприемачество по отношение на необходимите и достатъчни условия за формиране на преносими умения.

Пети принос. На основата на лонгитюдно изследване е доказана зависимостта между учебното съдържание и равнището на формиране на преносими умения у учениците от първи до четвърти клас.

Шести принос. Доказана е ефективността от приложението на разработеното в модела учебното съдържание в обучението по технологии и предприемачество по отношение на:

- осъществяване на субект-субектно взаимодействие;
- формиране както на конкретно-трудова, общо-технически, общо-трудова умения, така също и на преносими умения;
- подпомагане личностното развитие на ученици с различни познавателни, емоционално-афективни и психо-моторни възможности;
- възпитаване на качествата инициативност, предприемчивост, отговорност (предприемачески дух) в съответствие с наименованието на учебния предмет – „технологии и предприемачество“;
- създаване на нагласа за личен успех както в индивидуалните, така също и в груповите форми за организация на дейността в обучението по технологии и предприемачество.

Към съдържанието изразявам следните **съображения и препоръки**:

Първо. Новостта на проблематиката налага постигане на яснота на различни равнища, едното от които е понятийно-терминологичното, а другото – парадигмалното. Това се обуславя от една страна от динамиката в обновяването на информацията от научните изследвания в различните области на социалната практика и от друга страна – от бавния процес на осъзнаване на променените парадигми за осъществяване на технологичното обучение. Известно е, че методическите знания се нуждаят от перманентно обогатяване, което не винаги е постижимо. Оценка за новостите в технологичното обучение се дава от учители, които са обучавани да преподават домашен бит и техника на базата на знаниевата, инженерната парадигма. Поради неразбиране е възможно да се прояви феноменът на тоталното отхвърляне. Или както го е казал народът “Заедно с мръсната вода от коритото да се изхвърли и бебето.” Понятия като трансверсални компетентности, преносима компетентност и преносимо умение или процеси от типа на преход от хетерономия към автономия при управлението на познавателното поведение на ученика не са обект на ежедневно внимание и е възможна проява на неразбиране. Едва ли е нужно да се напомня, че изпълнителската (репродуктивната) дейност каквито и съществени предимства да има в обучението на учениците от първи до четвърти клас, не е достатъчна за постигане на субект-субектни взаимодействия в технологичното обучение в това число и за формиране на преносими умения. Познаването на тези зависимости е от полза не само за училищното обучение, а за цялото общество. За това са нужни научни изследвания, едно от които е това на Ангелина Калинова. Точно поради тази причина **препоръчвам** в бъдещите ѝ изследвания да обогати мотивационната основа за избора на обект и предмет на изследователската ѝ работа, като представи не само добро средство за обучение – учебно съдържание, но включи и най-важния фактор – компетентността на началния учител, който ще използва това учебно съдържание. В тази връзка ми е **въпросът с методологичен характер**: *По какъв начин разработеното в модела учебно съдържание би помогнало на сега действащите начални учители да оптимизират процеса на формиране на преносими умения, като се има предвид, че тяхната академична подготовка по технологично обучение се основава на знаниевата, инженерната парадигма?*

Второ. Разбирам стремежа на автора да докаже с факти необходимостта от осъществяване на съвременно обучение по технологии и предприемачество. Част от тези факти са свързани с крайния резултат – изграждане на предприемаческа култура. За непредубедения читател включването в трета глава на информация за качествата на предприемача, които да са ориентир за обосноваването на достъпни за възрастта на учениците преносими умения, е

разбираемо. Считам, че обемът на дисертационния труд би бил по-малък, ако авторът се позове както на чужди, така също и на свои научни публикации, които визират този проблем. Така текстът ще се минимизира като обем и ще получи по-голяма информационна сила и валидизация.

Трето. Препоръчвам на автора да разшири изследователското си поле, за да допринесе още повече за осъзнаване и от педагозите, и от всички, от които зависи качеството на технологичното обучение значението на преносимите умения за подпомагане личностното развитие на всеки ученик и за осигуряване на достатъчно компетентна работна сила на пазара на труда.

Четвърто. Като се има предвид един от важните критерии, по които се оценява достойнствата на дисертационния труд – умението на неговия автор да провежда съобразено с принципите на изследователската работа свои научни изследвания, *препоръчвам* в основния текст да се включат резултатите от статистическата обработка на емпиричните данни, а самите емпирични данни и таблиците от статистическата им обработка да бъдат представени в приложение. По такъв начин от една страна може да се провери достоверността на изследването, а от друга - младите учени биха могли да получат ориентир за провеждане на добросъвестна и научно-коректна изследователска работа – учене от опита на тези преди нас.

IV. Заключение.

Въз основа на направения анализ считам, че дисертационният труд притежава нужната дисертабилност. Той е свидетелство и за умението на автора самостоятелно да извършва научни изследвания. Това е основание да изразя своята положителна оценка и да препоръчам на уважаемото Научно жури да присъди на Ангелина Ничева Калинова образователната и научна степен „доктор” в област на висшето образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика, докторска програма „Теория на възпитанието и дидактика” за нуждите на катедра „Педагогически и социални науки” към Педагогическия факултет в Тракийски университет.

Дата: 2.12.2021 г.

Член на научното жури: .....
(проф. дн Георги Петков Иванов)